

En enn greip tilvilmjunin í taumana. Pað stóð til að flytja óperuna Ariadne auf Naxos í endursaminni mynd í Vínarborg. „Prima donna assoluta“ Vínaróperunnar, *Maria Jeritza*, átti að syngja aðalhlutverkið, Ariadne, sem hún hafði reyndar sungið í Stuttgart við frumflutning óperunnar þar í sinni upprunalegu mynd. En Maria Jeritza var án efa sú söngkona, sem mest skyggði á Lotte Lehmann bæði fyrr og síðar. Annað veigamikið hlutverk átti að vera í höndum annarrar mikilhæfrar listakonu, *Marie Gutheil-Schoder*. En örlögini höguðu því svo, að Marie Gutheil-Schoder veiktist og Lotte Lehmann var tilkölluð sem staðengill hennar á æfingunum. Þá vildi svo til, að *Richard Strauss*, höfundur óperunnar, var viðstaddir æfingarnar og kvað upp þann úrskurð, að Lotte Lehmann og engin önnur skildi syngja hlutverkið á frumsýningunni.

Pó Lotte Lehmann þætti fyrir því að gera Gutheil-Schoder þennan grikk, þar eð hún dáði hana öðrum fremur sem listakonu, átti hún samt ekki annarra kosta völ og frumsýningin tókst með slíkum ágætum, að sigur Lotte Lehmann í Vínarborg var þar með tryggður. Þaðan í frá dáðu Vínarbúar Lotte Lehmann og fyrirgáfu henni fúslega öll hliðarspor, enda fátt, sem Vínarbúum var minna að skapi en lífvana fullkomnum. En hvorki Lotte Lehmann né *Maria Jeritza* gerðu sig nokkurn tíma sekar um sílkt, hversu ólikar sem þær voru að öðru leyti.

Maria Jeritza

Pegar önnur hvor þessara söngkvenna komu fram, nötraði loftið af eftirvæntingu og spennu, því að hver einasti áhorfandi vissi, að brátt myndi „undrið“ gerast. Jeritza var fulltrúi hins æsandi og ögrandi en Lotte Lehmann hins hjartnæma, einlæga og tilfinningaríka. Fljótlega upp úr fyrri heimstyrjöldinni var *Maria Jeritza* ráðin að Metropolitan óperunni í New York og illar tungur segja, að hún hafi beinknís staðið í vegi fyrir ráðningu Lotte Lehmann að því fræga húsi. En óbeint greiddi þetta götu Lotte Lehmann í Vínarborg, því að Vínarbúar urðu Mariu Jeritza nokkuð gramir. Peim þótti sem hún vildi nota Vínaróperuna til að undirbúa sigra sína í New York

og þar með væri hallað á Vínaróperuna.

Skyr fyrir sólu

En hvað Lotte Lehmann varðar dró samt skyr fyrir sólu, þegar Clemens Krauss tók við stjórn Vínaróperunnar. Clemens Krauss var frábær hljómsveitarstjóri og í miklu upáhaldi hjá Richard Strauss. En hann var maður hugmyndafræðinnar og var í þeim skilningi fyrirrennari þess, sem síðar meir hefur

byggði fyrst og fremst á sínu eigin hrifnaemi, sem hún miðlaði til áheyrenda.

Par við bættist, að uppáhaldssöngkona og síðar eiginkona Clemens Krauss, rúmenska söngkonan *Viorica Ursuleac*, söng mörg þau hlutverk sem Lotte Lehmann hafði verið sálfkjörin til að syngja áður.

Viorica Ursuleac var góð söngkona og hafði til að bera skínandi góða hæð, en var að flestra dómi engan veginn jafningi Lotte Lehmann eða Mariu Jeritza sem listamanneskja. En þar eð Clemens Krauss var vilhallur undir *Ursuleac* urðu litlir kærleikar með henni og Lotte Lehmann. Við það bættist, að *Nazisminn* var farinn að vinna verulega á og átti sér ekki svo fáa vini meðal Austurríkisbúa.

Clemens Krauss átti þó ekki langa viðdvöl í fæðingarborg sinni, því að hann flutti með allt sitt dyggasta trúnaðarlið til Berlínar og nokkru seinna til München. Þeir sem best þekkja til fullyrða þó, að Clemens Krauss hafi aldrei raunverulega aðhyllst nazismann heldur gengið á mála hjá honum til að fá full völd og ótakmörkuð fjárráð til að reka óperuna í München eftir eigin höfði. Og það tókst honum reyndar með ágætum og *Viorica Ursuleac* varð ein af máttarstoðum söngvaraliðsins.

Maria Jeritza sem *Elisabet* í *Tannhäuser*.

orðið raunin víðast hvar í óperuheiminum þ.e.a.s. tilhneigingu til að kortleggja og skipuleggja niður í minnstu smáatriði allt, sem fram fer á leiksviðinu, svo að ekkert sé tilvilmjun háð, ekkert fari úrskeiðis og heildarferðin sem fáguðust. Og það voru óskrifuð lög, að enginn skyldi skyggja á annan. Í þessu augnamiði hafði Clemens Krauss safnað í kringum sig söngvaraliði, sem felldi sig við þessi vinnubrögð og var honum eftirlátt í einu og öllu.

Ekkert gat verið fjær listamannseðli Lotte Lehmann en hið þraut-hugsáða og fyrirfram ákveðna. Hennar styrkur lá í því að skapa „hér og nú“ og hún naut sín aldrei betur en þegar hún þurfti að bregðast við einhverju óvæntu og ófyrirsjáanlegu á leiksviðinu. Og að vissu leyti átti þetta líka við um Mariu Jeritza, þó að hún gerði sig frekar seka um að nota brögð og brellur til að hrifa áheyrendur, en allt sílkt var mjög svo fjarri Lotte Lehmann, sem

Hjónaband

Lotte Lehmann hafði frá náttúrunnar hendi lítinn áhuga á stjórn-málum og gerði sér að eigin sögn litla grein fyrir hvað var að gerast í kringum hana. Hún hafði þá gengið að eiga *Otto Krause*, sem var vel þekktur í viðskiptaheimi Vínarborgar. Hann hafði áður verið kvæntur vellríkri konu af gyðingaættum, sem átti talsvert mikið undir sér meðal broddborgara Vínarborgar.

Otto Krause hafði alla tíð verið mikill aðdáandi Lotte Lehmann og þess vegna hafði fyrri eiginkona hans boðið Lotte Lehmann að syngja í afmælisveislu eiginmannsins. Það var afmælisgjöfin til hans. Hana grunaði hins vegar engan veginn, að þetta var örlagaskref fyrir öll þrjú. Lotte Lehmann varð umsvifalaust yfir sig ástfangin af Otto Krause og hann af henni og hvorugt lét sér segjast af skynsam-

legum fortölum vina og vanda-manna.

En þessi óvænta skipan mála hafði tvennt í för með sér. Annars vegar félle Lotte Lehmann og Otto Krause í nokkra ónáð hjá broddborgurum Vínarborgar og hins vegar eignaðist Lotte Lehmann stjúpbörn, sem voru að hálfu leyti gyðingar. Engu að síður hélt Lotte Lehmann til Berlínar, þegar Hermann Göring boðaði hana á sinn fund. Eindil Í var að gera Lotte Lehmann að þjóðarsöngkonu Pýzkalands, enda var hún þá sennilega frægasta söngkona af alþýzku bergi brotin í víðri veröld.

Bannfærð af nazistum

Hún skyldi verða fremsta söngkona við Ríkisóperuna í Berlín og fá allar sínar óskir uppfylltar. Gegn þessu yrði hún að gangast undir loforð um að syngja hvergi nema innan landamæra hins þýzka ríkis. En hversu þokkenndar hugmyndir sem Lotte Lehmann hafði um hugmyndafræði og eðli nazismanns þá, varð henni umsvifalaust ljóst, að frelsinu vildi hún ekki fórna fyrir nokkurt gyllibod. Hún bað Göring vel að lifa og tilkynnti honum að hann gæti átt sína Berlínaróperu sjálfur, listin væri eðli sínu samkvæmt frjáls og hún mundi syngja hvar og hvenær sem einhver vildi á hana hlusta og fyrir hvern sem vera skyldi. Samtalinu lauk með því að Lotte Lehmann var bannfærð í öllu Pýzkalandi.

Lotte Lehmann.

Til Bandaríkjanna

Pegar Þjóðverjar innlimuðu Austurríki árið 1938 var Lotte Lehmann í Bandaríkjunum. Eiginmaður hennar komst þangað stuttu síðar og börn hans einnig í tímans rás. En Otto Krause varð ekki langlífur. Hann lést skömmu-eftir komuna til Bandaríkjanna og það var í rauninni hann, sem gerði Lotte Lehmann grein fyrir því, að hún skyldi halla sér að Dr. Frances Holden eftir sinn dag, þar eð hún væri traustust vina. Kunnugir spáðu þó, að sambúðin væri fyrirfram dauðadæmd, svo ólíkar sem þær stöllur væru. En hún entist í nærri 40 ár eða þar til Lotte Lehmann kvæddi þennan heim.

Dr. Frances Holden er vísinda-maður í huð og hárr, vill allt vita og skilja niður í kjölinn. Hún elskar bækur og fróðleik og vill kryfja öll vandamál til mergjar með sinni hár-beittu greind og skarpskyggni.

Í dularheimi draumsins

Lotte Lehmann hafði hins vegar megna ótrú á allri þekkingu og nálgæðist vandamál tilverunnar og starfs síns fyrst og fremst á tilfinningabundinn hátt, skynjaði oftast meira en hún skildi og byggði mest á þeim dularfulla en óþróttandi sköpunarkrafti, sem bjó innra með henni sjálfri. Hún lét sig hins vegar umheiminn og umhverfi oft furðulega litlu skipta. Afstaða hennar til lífsins kemur vel fram í kvæði, sem hún gerði eitt sinn og endar svo:

Die Menschen **SOLLEN** nicht WISSEN
Sie sollen träumen, ahnen...
Und so verschliessen sich Sternenbahnen

– Mennirnir EIGA ekki að VITA. Peir eiga að láta sig dreyma, láta sig renna grun í og þannig tengjast stjarnanna braut –

En seiðkraftur Lotte Lehmann var fyrst og fremst bundinn við leiksviðið og tónleikasalinn. Í einkalífinu gat hún verið tiltölulega fjarræn.

Í list sinni var hún persónulegur einkavinur hvers og eins, en í einkalífinu þoldi hún ekki of mikla nálægð annarra.

Persónulega er ég þakklátur bæði Dr. Frances Holden, sem skildi og

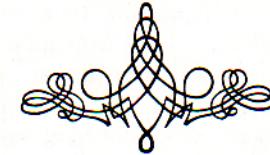
kunni lag á að varðeita það dýrmætasta í Lotte Lehmann og gerði aldrei tilraun til að stýfa þá vængi, sem Lotte Lehmann sveif á til dularheima draumsins, og Lotte Lehmann er ég þakklátur fyrir að hafa opnað okkur hinum sýn inn í draumheima sína og gert undur þeirra að raunveruleika fyrir alla, sem til hennar heyrdú.

Sjálf kemst hún að kjarna málsins í eftirfarandi kvæði sínu:

*Entgleiten
Will uns das Wissen. Wir müssen
Erlernen,
Auf Sternen
Heimisch zu werden.
Auf Erden
Lieg nur begraben,
Was wir erlebt, erlitten haben
Es Schwindet die Zeit –
Und weit
Öffnen sich schimmernd im
Strahlenschein
Die blauen Pforten
Der Ewigkeit.*

– Peking leiðir okkur af braut... Okkur ber að leita heimkynna meðal stjarnanna. Á jördinni liggur það eitt grafið, sem við höfum lifað og liðið. En þegar tíminn staðnæmist lýkst upp, baðað í leiftrandi geislaskini, hið himinbláa andyri eilífðarinnar –

Halldór Hansen

Gerist styrktarfélagar!

Fyrir það fæst **Óperublaðið** tvívar á ári, forgangur að miðum á **fyrstu þjárá** **sýningar** hverrar óperuuppfærslu, afsláttur á **tónleika** Styrktarfélagsins og af **Óperumyndbündunum** – og svo styrkið þið auðvitað áframhaldandi starfsemi **Íslensku óperunnar!**

Árgjaldið er aðeins 2.400 kr.

Í spegli fortíðarinnar:

Hugleiðingar um Lotte Lehmann

Lotte Lehmann.

Eitt af því, sem margir óperuunnendur hafa gaman af, er að líta til fortíðarinnar og bera saman það, sem er að gerast í dag, við endurminningar þeirra, sem muna aðra tíma.

Í þeim samanburði er nær undantekningarlaust hallað á nútímann, því að ekkert er auðveldara en að gylla fortíðina í hugnum og ekkert

óhagstæðara en að bera saman hrifnæmi æskuárnanna við köld rök líf-reynslunnar. Flest af þessu fór í gegnum huga minn, þegar ritstjóri blaðsins fór fram á, að ég léti eitthvað frá mér fara um fortíðina og þá ef til vill eitthvað um muninn á fortíð og nútíð.

Pegar ég lét hugann reika, kom mér í hug, að ekki alls fyrir löngu

var ég í heimsókn í Santa Barbara í Californíu í erindum, sem koma tónlist og óperuflutningi harla lítið við. Engu að síður var gestgjafi minn, Dr. Frances Holden, nátengd tónlistarheiminum fyrir það, að hún var í nær 40 ár samþýliskona hinnar frægu þýzku söngkonu Lotte Lehmann. Og það fór ekki hjá því, að samræður beindust oft að Lotte Lehmann, sem bædi ég sjálfur og aðrir viðstaddir dáðu öðrum listamönnum fremur, fyrst á óperusviðinu en síðar sem frábæran túlkanda hins þýzka ljóðs. Og þá datt mér í hug, að Lotte Lehmann væri ágæt tenging á milli nútíðar og fortíðar.

Meira en söngkona

Það er ákaflega erfitt að hugsa um Lotte Lehmann í þáttíð, því að í lifenda lífi skipti fortíðin hana svo litlu máli, en líðandi augnablik öllu. Hið líðandi augnablik var sú eining, sem opnaði henni sýn inn í heim, þar sem tímaleysið réði ríkjum, og í rauninni náði list Lotte Lehmann út yfir takmörk tíma og rúms eins og reyndar öll list, sem máli skiptir. Í þessum skilningi var Lotte Lehmann miklu meira en söngkona. Hún var eins og ferskur andblær frá lífinu sjálfa og þeir, sem til hennar heyrðu í lifanda lífi, létu nær undantekningarlaust seiðmagnast af töfrakrafti þess í myndunarafls og sköpunargleði, sem að baki lá, stundum jafnvel gegn betri vitund, því að Lotte Lehmann var ýmislegt betur gefið en að forðast raddleg eða músikölsk hlíðarspor. En fáum hefur tekist að blása lífi í viðfangsefni sín á sama hátt og jafnvel ævagamlar hljóðritanir bera þess enn að nokkru leyti vitni, enda þótt þær séu tæplega nema svipur hjá sjón.

Lífshlaup

En hver var Lotte Lehmann? Peir sem yngri eru vita sennilega ekki einu sinni, að hún hafi verið til. Peir, sem eldri eru þekkja vafalaust nafnið og minnast þess að rödd hennar heyrðist nokkuð reglulega í Ríkisútvarkinu svo til frá upphafi þess.

Lotte Lehmann fæddist 27. febrúar 1888 í borginni Perleberg í Norður-Pýzkalandi. Hún stundaði nám í Berlín og var ráðin að óperunni í Hamborg árið 1910. Árið 1914 lá leið hennar til Vínarborgar, þar sem hún var ráðin að keisaralegu Hirðóperunni þar í borg. Strax eftir fyrri heimstyrjöldina var hún tíður gestur í London, París, Berlin, Stokkhólmi og Dresden og víðar.

Árið 1930 var hún ráðin að óperunni í Chicago og árið 1934 að Metropolitan óperunni í New York. Hún var tíður gestur á tónlistarhátiðinni í Salzburg og söng þar í frægum uppfærslum undir stjórn Arturo Toscanini, Bruno Walter og annarra frægra hljómsveitastjóra, en árið 1938 rauf hún samning sinn við Vínaróperuna af andúð við nassismann og innlimun Austurríkis í Pýzkaland og bjó þaðan í frá í Bandaríkjunum. Hún dró sig í hlé frá óperusöng árið 1945 en hélt áfram tónleikahaldi til ársins 1951.

En þótt Lotte Lehmann hætti að syngja opinberlega, var sköpunargleðin ávallt sú sama. Hún snéri sér að myndlist og ritlist, gaf út nokkrar bækur og síðast en ekki síst reyndi hún að hvetja unga söngvara til dáða með því að kenna túlkun við „The Music Academy of the West“ í Santa Barbara í Californiu, þar sem hún bjó til dauðadags. Þessar eru staðreyndirnar, en það sem er athygli vert, er ferill Lotte Lehmann.

Erfiðleikar í upphafi

Hún fæddist inn í fjölskyldu, sem þurfti að velta hverjum eyri fyrir sér, en þó ekki beinlínis inn í örbyrgð. Fjölskyldan fluttist tiltölulega snemma til Berlínar. Það var ljóst, að Lotte Lehmann hafði fengið góða söngrödd í vöggugjöf, rétt eins og móðir hennar, en vonir til söngnáms voru næsta litlar sakir fjárskorts.

Fyrir nánast tilviljun og heppni fékk Lotte Lehmann tækifæri til að syngja fyrir í þekktum tónlistarskóla í Berlín og fékk skólavist. Hún hélt, að hún gæti ef til vill orðið liðtækur söngkennari með tímanum. Lengra náði metnaðurinn ekki að sinni. En þá veiktist söngkennari hennar og það varð til þess, að Lotte Lehmann fékk annað gullið tækifæri. Hún var tekin inn í söngskóla Etelka Gerster sem styrkþegi. Etelka Gerster hafði verið ein af

frægstu söngkonum heims og var um þær mundir einn þekktasti söngkennari Pýzkalands. En ævintýrið endaði með skelfingu. Að ári liðnu var Lotte Lehmann rekin úr skólanum og tilkynnt, að hana skorti bæði rödd, hæfileika og ástundum. Hún gerði réttast í að snúa sér að einhverju öðru, því söngkona gæti hún aldrei orðið.

Nú voru góð ráð dýr. Fjölskyld-

Lotte Lehmann sem *Die Marschallin* í *Der Rosenkavalier*.

unni þótti sem allir hefðu gert sér óraunhæfar vonir og faðirinn var innst inni ásáttur við að koma dótturinni í verslunarskóla og útvega henni atvinnu í banka, þar sem hún fengi fast kaup og eftirlaun, þegar þar að kæmi. Honum var framtíðaröryggi hennar fyrir öllu. En nú var metnaður Lotte Lehmann vaknaður og hún þverneitaði að láta bugast. Henni tókst að sannfæra föður sinn um að hún ætti skilið eitt tækifæri enn. Og svo fór, að föðurástin varð skynseminni yfirsteikari, og Lotte Lehmann leitaði á náðir Matthilde Mallinger, sem var skæðasti keppinautur Etelka Gerster sem söngkennari í Berlín á þeim tíma. Og undir hennar handleiðslu blómstræði Lotte Lehmann.

Túlkun og tjáning

Skýringarinnar er sennilega að leita í því, að Matthilde Mallinger var fulltrúi hins nýja tíma, sem lagði aðaláherslu á túlkun og tjáningu í söng, meðan Etelka Gester og hennar lið voru fulltrúar hins gamla, hefðbundna og þrælagáða skóla belcanto-tækninnar, sem lagði aðaláherslu á ögun og tæknilegan

glæsisöng, en lét sig túlkun og tjáningu minna máli skipta.

Það má segja, að þá þegar hafi Lotte Lehmann verið í uppreisn gegn því hefðbundna og viðurkennda, ekki vitandi vits eða viljandi, heldur samkvæmt innsta eðli sínu, sem varð að brjóta sér sinn eigin farveg, hvað sem það kostaði hana persónulega og hverjar sem afleiðingarnar yrðu. Að þessu leyti virðist Lotte Lehmann aldrei hafa átt neitt val og því fór viðs fjarri, að afleiðingarnar væru henni alltaf i hag.

Fyrsti sigurinn

Frægð og frami létu þó lengi á sér standa. Í Hamborg fékk Lotte Lehmann fá tækifæri til að spreyyta sig fyrst í stað og var að eigin sögn fram úr hófi þunglamaleg og klaufaleg í öllum leiksviðsbrögðum. En eitt sinn vildi svo til, að það forfallaðið söngkona, sem syngja átti hlutverk Elsu í Lohengrin eftir Wagner. Otto Klemperer, sem þá var kornungur hljómsveitarstjóri, fór með hálfum hug þess á leit við Lotte Lehmann, að hún tæki hlutverkið að sér, enda ekki völ á annari. Og þá gerðist undrið. Lotte Lehmann, sem kunni að vísu hlutverkið en hafði í hæsta máta óljósar hugmyndir um venjur og hefðir í sambandi við túlkun þess, gleymdi bæði stað og stund – og þar með talið sjálfrí sér – og varð í einni andrá að Elsu von Brabant. Gagnrýnendur urðu furðu lostnir og áheyrendaskarinn ætlaði af göflum að ganga. Par með var ferillinn í Hamborg tryggður.

Í Vínarborg

Í Vínarborg átti Lotte Lehmann í fyrstu nokkuð erfitt uppráttar. Hún var frá náttúrunnar hendi örlynd og fljótfær og vön því að segja hug sinn umbúðalaust, ef svo skipti. Ævagamlir þunglamalegir hirdsiðir og kurteisisreglur, sem ríktu innan veggja hinnar keisaralegu óperu í Vínarborg, áttu engan veginn við hana og henni þótti sem andrúmsloftið við Vínaróperuna væri lævi blandið, enda þótt hún ætti eftir að aðlaga sig Vínarháttum svo vel síðar, að flestir gleymdu því að hún var fæddur Þjóðverji.

Hún söng strax við góðar undirtektir í Vínarborg, en fyrir Vínarbúa var það engan veginn nóg, því að aðrir gerðu jafn vel og sumir betur.